LUCIAN LAZĂR

CRITERII DE TIPOLOGIZARE A CÂMPURILOR LEXICALE

INTRODUCERE

În lingvistica integrală demersul tipologic este dezvoltat în trei direcţii, urmând trei principii distincte: *principiul funcţional*, *cel semantic* şi *cel formal*. Vorbim astfel, respectiv, despre o *tipologie a limbilor* (elaborată în sens humboldtian, pe baza conceptului de tip lingvistic), una *a textului* (privind procesele semantice de construcţie a sensului)[1] şi una *a câmpurilor lexicale*.

Abordarea din punct de vedere tipologic a câmpurilor lexicale, în stadiul actual al cercetărilor de lexematică descriptivă, nu poate avea decât valoarea unui proiect, întrucât identificarea de câmpuri devine necesară în momentul în care dispunem de un număr mare de câmpuri deja descrise. Principalul obstacol în calea elaborării unei tipologii a câmpurilor îl constituie tocmai faptul că până astăzi „câmpurile lexicale sunt încă destul de puţine şi destul de prost cunoscute şi foarte puţine câmpuri au fost temeinic studiate din punct de vedere structural" (Coşeriu, 1976b, p. 41). Faptul că, pe de altă parte, „[…] câmpurile nu sunt structurate după aceleaşi principii şi aceleaşi criterii", precum şi că ele „sunt nu numai mult mai numeroase, ci şi mult mai variate decât alte paradigme" (Bidu-Vrănceanu, 1979, p. 145) nu constituie, în opinia noastră, argumente ale „dificultăţii" unei tipologii a câmpurilor, ci, dimpotrivă, argumente în sprijinul necesităţii unui astfel de demers, „sarcina unei tipologii a câmpurilor" fiind tocmai „să determine această diversitate de structurare şi să stabilească tipurile de clase"(Coşeriu, 1976b, p. 41).

În această situaţie, „o tipologie schematică şi, parţial, stabilită intuitiv" reprezintă (tocmai pentru o descriere coerentă a câmpurilor) „un cadru de posibilităţi – cadru care ar putea să fie apoi modificat graţie rezultatelor obţinute prin descrierea însăşi" (*ibidem*). În ciuda caracterului său „parţial", rezultatele acestui demers nu vor fi modificate, în esenţa lor, dacă criteriile în baza cărora au fost identificate anumite tipuri formale îşi vor dovedi eficacitatea din punctul de vedere al câmpurilor considerate. Modificările operate vor restructura cu siguranţă aceste criterii în raport cu cele descoperite ulterior, stabilind eventual o nouă ierarhie a criteriilor, capabilă să ofere o imagine cât mai adecvată a „diversităţii de structurare" a câmpurilor lexicale.

[1] Cf. Tămâianu, 2001, unde textual-tipologicul este definit ca „modalitate a articulării interne a sensului" (p. 37).

DACOROMANIA, serie nouă, VII – VIII, 22 2 – 2003, Cluj-Napoca, p. 79-99

Ideea unei tipologii a câmpurilor în sens integralist este discutată de Angela Bidu-Vrănceanu în studiul său din 1979, menţionat deja aici, privind „câmpurile şi tipologia lor”, care este structurat pe două secţiuni principale: A) definiţia coşeriană a câmpurilor lexicale şi B) interpretarea tipologiei câmpurilor, pe de o parte în raport cu fundalul teoretic schiţat sub A), pe de altă parte, prin confruntarea cu „materialul faptic” analizat de autoare.

În studiul de faţă vom încerca să prezentăm o interpretare a tipologiei integraliste a câmpurilor diferită de cea a Angelei Bidu-Vrănceanu. De aceea, atât din raţiuni de coerenţă a expunerii cât şi din raţiuni de ordin argumentativ (şi polemic), ne-am structurat şi noi demersul pe două secţiuni: I. Cadrul conceptual (minimal) al teoriei integraliste a câmpurilor şi II. Tipologia integralistă a câmpurilor.

I. Cadrul conceptual (minimal) al teoriei integraliste a câmpurilor

1. *Trihotomia semnificat/designaţie/sens*

1. Nu vom insista asupra importanţei teoretice a trihotomiei conţinuturilor semantice, ci vom prezenta foarte succint această problemă doar din punctul de vedere al relevanţei sale pentru tema lucrării de faţă.

1.1. S e m n i f i c a t u l este conţinutul dat de fiecare limbă determinată şi există ca atare numai în idiomul respectiv, ca semnificat «românesc», «franţuzesc», «englezesc» etc. Ca atare, semnificatul nu este traductibil, dat fiind că reprezintă structurarea specifică a «experienţei lumii» în tradiţia lingvistică a unei anumite comunităţi.

D e s i g n a ţ i a este ansamblul de procedee semantice prin care semnificatul este orientat spre extralingvistic, pentru a delimita (a „determina” şi „circumscrie”) un anumit aspect al lumii, *relevant în procesul construcţiei sensului*. Prin urmare, designaţia este, pe de o parte, conţinutul (devenit lingvistic) „decupat” prin semnificatul de limbă, pe de altă parte, ansamblul procedeelor semantice actualizate în vederea realizării acestui „decupaj”, într-un act concret de vorbire. De aceea, designaţia este determinată de semnificat (= „structurare a posibilităţilor de desemnare”), dar şi de „principii generale ale gândirii şi de experienţa lumii («cunoaşterea lucrurilor»)” (Coseriu, 1975, p. 207).

S e n s u l este conţinutul lingvistic al unui act de vorbire individual, realizat ca text sau unitate textuală: «întrebare», «răspuns», «rugăminte», «invitaţie», «refuz», «replică» etc., adică tocmai acel conţinut care „nu coincide cu semnificatul şi designaţia”. Ca al doilea nivel semiotic, sensul se construieşte prin integrarea şi depăşirea semnificatului şi a designaţiei: „în raport cu sensul, semnificatul şi designaţia (şi combinarea lor) funcţionează ca semnul material («semnificant») în raport cu conţinutul său («semnificatul»)” (*ibidem*, p. 208).

Cele trei tipuri de conţinut lingvistic (semnificatul, designaţia şi sensul) nu trebuie concepute ca „lucruri în sine”, prezente „obiectiv” în afara proceselor

semantice concrete, ci ca „elemente şi procedee ale competenţei lingvistice" (Coseriu, 1992a), adică ale ştiinţei lingvistice a vorbitorilor manifestată efectiv în vorbire[2].

1.2. *«Lucruri» şi limbaj*

1.2.1. Deosebit de importantă pentru abordarea adecvată a semnificatului lexical, această distincţie se întemeiază pe necesitatea de a deosebi „ceea ce se datorează cunoaşterii «lucrurilor» şi opiniilor (adevărate sau false) cu privire la lucruri şi ceea ce se datorează limbajului" (Coseriu, 1964b, p. 95-96). Dacă din punct de vedere teoretic această distincţie pare a fi în general acceptată, în practica descrierii, semnificatul (dat de limbă) se confundă cel mai adesea cu designaţia, cu structurarea „realităţii" ca atare. De aceea, încă din primul moment al demersului investigativ, în domeniul lexical, „trebuie să evităm a reduce structurarea lingvistică la structurarea «obiectivă» a realului, căutând limite proprii obiectelor" (*ibidem*). Astfel, în delimitarea câmpului faptic al lexematicii, va trebui să ignorăm (metodologic) ceea ce ştim prin experienţa din lume şi să ne menţinem, în mod constant, la punctul de vedere al limbii înseşi (a «cunoaşterii» dată în şi prin idiomul considerat). Identificarea perspectivei lingvistice, în raport cu cea a «lucrurilor», implică deosebirea între: (1) lexic şi terminologie; (2) cunoaşterea cuvintelor şi cunoaşterea lucrurilor; (3) asociaţii datorate ideilor şi opiniilor despre lucruri şi „implicaţiile efective şi aprecierile încorporate în lexeme ca trăsături distinctive"; (4) structurarea lingvistică şi structurarea obiectivă.

Cât priveşte prima distincţie, următoarele aspecte ni se par mai importante:

a) Dacă lexemele reprezintă o formă specific idiomatică de intuire a lumii, terminologiile sunt doar o formă de întrebuinţare a limbajului în scopul de a stabili o serie de clasificări ale realităţii ca atare.

b) De aceea, terminologiile constituie „simple nomenclaturi enumerative care corespund unor delimitări în obiecte [...], [sunt] clase de *designata* şi, în acest sens, sunt clasificări obiective, nu structurări semantice" (*ibidem*, p.96).

c) În timp ce în limbajul, ca logos semantic, semnificatul nu coincide cu designaţia, în limbajul ştiinţific, ca sistem de desemnare, nu se face distincţie între semnificatul termenilor şi designaţie.

d) Structurările terminologice nu sunt definite în baza unor dimensiuni semantice, ci în raport cu caracteristici care aparţin obiectelor «reale». Tocmai de aceea, limbajul ştiinţific cunoaşte doar opoziţiile „exclusive", i.e. un termen nu poate acoperi domeniul altui termen, pe când în limbajul ca atare se prezintă, în primul rând, opoziţii inclusive, i.e. termenul nemarcat al unei opoziţii poate acoperi

---

[2] Datorită locului central pe care îl ocupă în întemeierea lingvisticii integrale, trihotomia conţinuturilor semantice este discutată în multe din studiile de referinţă ale lui E. Coşeriu: Coşeriu, 1966, p. 42-43, p. 44-45; Coseriu, 1968b, p. 27-29; Coseriu, 1969, p. 121-122; Coseriu, 1970, p. 203-209; Coseriu, 1971, p. 135-136; Coseriu, 1975, p. 206-207; Coseriu, 1976 p. 220-227; Coşeriu, 1992b, p. 66-67.

şi sfera semantică a termenului marcat (spre exemplu, în perechea *zi–noapte, zi* se opune lui *noapte*, dar poate semnifica şi *zi + noapte*, adică 24 de ore; cf. Coseriu, 1966, p.43-45).

e) Terminologiile sunt, pe de o parte, „subidiomatice", adică aparţin unor domenii limitate în cadrul fiecărei comunităţi idiomatice; pe de altă parte, ele sunt „interidiomatice", adică „aparţin aceluiaşi tip de domeniu în diferite comunităţi idiomatice" (Coseriu, 1964b, p. 97-98). Aceasta se datorează de asemenea faptului că limbajul ştiinţific este un sistem de desemnare şi ţine de investigarea realului însuşi.

f) Sistemele de nomenclaturi (mai reduse), ca numele zilelor săptămânii, ale lunilor anului, sistemele de măsură pentru greutate, lungime etc., de asemenea numele diferitelor feluri de alimente, în mare măsură ale vestimentaţiei sau diversele terminologii convenţionale: juridice, administrative, politice, ca şi terminologiile şi nomenclaturile populare „rămân în afara descrierii şi a istoriei limbilor ca sisteme de semnificaţie", întrucât „implică o competenţă tradiţională cu caracter nelingvistic" (*ibidem*, p. 99).

Ceea ce trebuie remarcat, în acest context, este că semantica integrală *nu elimină* din câmpul cercetării lingvistice diferitele terminologii, însă nu le consideră ca aparţinând domeniului lexematicii. Răspunzând unor critici, Eugenio Coseriu arată tocmai acest lucru: „în realitate, eu nu exclud terminologiile din obiectul lingvisticii, nici din cel al semanticii şi mai puţin chiar din limbaj, ci doar din o b i e c t u l l e x e m a t i c i i ". De fapt, nu este vorba decât despre o „delimitare [...] metodologic oportună în faza iniţială de definire şi fundamentare a acestei discipline" (Coseriu, 1987b, p. 175-176)[3].

1.2.2. Distincţia între c u n o a ş t e r e a c u v i n t e l o r ş i c u n o a ş t e r e a l u c r u r i l o r apare manifestată idiomatic şi prin raportul care există între «zona» lingvistică şi «domeniul» obiectiv[4]. Ignorarea acestei distincţii conduce la interpretarea unor lexeme ca aparţinând aceluiaşi câmp semantic. Astfel, lexemele *casă–iglu–bungalov* sunt incluse în „câmpul semantic al locuinţei"[5], fără a se observa că î n l i m b a r o m â n ă între *casă*, pe de o parte, şi *iglu–bungalov*, pe de altă parte, nu există o opoziţie semantică directă, de aceeaşi natură cu cea care există, spre exemplu, între *bordei–colibă–casă*. În acest sens, trebuie tratat ca t e r m e n t e h n i c „orice cuvânt al cărui domeniu e mai îngust sau exterior cu privire la o anumită «zonă»" (Coseriu,1964b, p. 100).

---

[3] Ceea ce nu înseamnă că distincţia nu corespunde într-o oarecare măsură şi realităţii obiectului de studiu, limbajului, ca fundament şi deschidere a posibilităţilor gândirii asupra lumii ca atare, în raport cu care limbajul ştiinţific reprezintă doar o „reducţie" a posibilităţilor limbajului pur şi simplu, adică o utilizare specială, alături de „limbajul curent", „limbajul politic" etc. (cf., referitor la acest subiect, Coseriu, 1957, p. 240-242; Coseriu, 1966, p. 42-43, p. 44-45, p. 55-56; Coseriu, 1968a, p. 202, Coseriu, 1968b, p. 30).

[4] În accepţie coşeriană «zona» este „spaţiul în care se cunoaşte şi se foloseşte un cuvânt ca semn lingvistic", iar «domeniul» este „spaţiul în care se cunoaşte un obiect ca element al unei sfere din experienţă sau din cultură" (cf. Coseriu, 1955, p. 311-313 şi Coseriu, 1964b, p. 100-101).

[5] Cf. Bidu-Vrănceanu,1985, p. 151, şi Bidu-Vrănceanu, 1986, p. 130.

1.2.3. Distincția între structurile *lingvistice* și cele *obiective* poate fi precizată și prin considerarea relațiilor care se stabilesc între ele. Astfel:

(1) structurile semantice nu stabilesc limite la fenomenele obiective, iar „claritatea" sau „neclaritatea" distincțiilor nu aparține opozițiilor de limbă, ci raporturilor obiective în care se află „lucrurile" ca date în «lume», în ordinea «extralingvistică»;

(2) structurarea semnificatelor (lexical, dar și gramatical) nu poate fi investigată pornind de la proprietățile lucrurilor, de la opiniile despre lucruri sau relațiile în care lucrurile trebuie considerate (*ibidem*, p. 103);

(3) în limbaj este structurat și ceea ce nu este delimitat din punct de vedere „obiectiv": *continuumuri* (galben–verde–albastru); *relații* (mare–mic) și *continuumuri și relații* în același timp (tânăr–bătrân).

De aceea, în acest sens, „este necesar să începem prin a stabili că nu este vorba de structuri ale realității, ci de structuri impuse realității prin interpretarea umană" (*ibidem*)[6].

1.2.4. În concluzie, având în vedere importanța deosebită pe care distincția între «cunoașterea limbii» și «cunoașterea lumii» o are și în perspectiva demersului analitic-descriptiv, trebuie avută neapărat în vedere distincția dintre *dimensiunea semantică* și *dimensiunea reală* implicată în cunoașterea semnificatului lexical, aceasta deoarece „aceeași" opoziție (spre exemplu, *mic/mare*) poate constitui într-o anumită situație o opoziție semantic-funcțională care structurează un câmp lexical în baza dimensiunii semantice „mărimea obiectului", în altă situație o opoziție reală implicată în raportul dintre lucrurile înseși. Spre exemplu, opoziția *mic/mare* este relevantă din punct de vedere lingvistic în structurarea microcâmpului: *așchie/ciot/butuc/buturugă,* întrucât în raportul între aceste lexeme este cuprinsă d i m e n s i u n e a s e m a n t i c ă «mărime». Cu alte cuvinte, vorbitorul limbii române știe p r i n c u n o a ș t e r e a l i m b i i s a l e că *așchie* este „o parte mică (din întreg)", iar *buturugă (buștean)* este „o parte mare din întreg" (avem în vedere aceste lexeme ca aparținând microcâmpului «parte din întreg»). În schimb, aceeași opoziție *mic/mare* poate fi o opoziție „obiectivă", dată de d i m e n s i u n e a r e a l ă a lucrurilor, ca în cazul *deal–munte*, care nu se opun în baza opoziției semantice «*mic/mare*», ci în baza «mărimii» reale a obiectelor ca atare sau în baza definițiilor (convenționale) cu caracter științific (deci post-lingvistice).

În consecință, trebuie reținut faptul că lexematica nu studiază în nici un fel structurarea designației ca atare, ci numai structurarea semnificatului, chiar dacă și în designație putem întâlni o anumită „structurare", construită însă în temeiul unei dimensiuni reale, și nu semantice. Astfel, în domeniul d e s i g n a ț i o n a l al „instrumentelor muzicale" opoziția «instrument de suflat» / «instrument cu coarde» sau în cadrul instrumentelor cu coarde opoziția «vioară» / «violă» / «violoncel» / «contrabas» nu se constituie în baza unei dimensiuni semantice, ci prin criterii date de «cunoașterea lucrurilor» și, prin urmare, nu sunt opoziții semantice, ci clasificări

[6] Cf., în acest sens, și Coseriu, 1987b, p. 178-182.

operate pe baza unor criterii «obiective». Cu toate acestea, nu este vorba de extralingvisticul ca atare, ci tot de un conținut lingvistic (continuumul designațional), implicat însă de cunoașterea extralingvisticului.

Prin urmare, dimensiunea semantică impune «lumii» structura specifică a unui idiom, a «viziunii lumii» într-o limbă particulară, în timp ce dimensiunea reală se impune limbii prin experiența în lume. Distincția între semnificat și designație, pe de o parte, în calitate de c o n ț i n u t u r i l i n g v i s t i c e, și referință, ca «lucru» aparținând ordinii reale, pe de altă parte, este utilă și în acest sens, căci face posibilă deosebirea, spre exemplu, între semnificatul «fluier», dat în limbă, și designatul „fluier” care e cuprins în structurarea „microcâmpului” designațional (clasa de designație) al «instrumentelor de suflat» și diversele ‘fluiere’ de diferite dimensiuni, forme, culori, care sunt elemente ale „realității”.

2. *Câmpul lexical*

2.1. Structura lexicală care organizează o substanță semantică continuă prin împărțirea valorii comune între mai multe unități de limbă aflate în opoziție directă unele cu altele constituie un câmp lexical. Între unitățile câmpului „există «selecție» (posibilitate de alegere) într-un punct determinat al lanțului vorbirii”, adică un câmp lexical „este constituit din termenul prezent într-un punct anumit al lanțului vorbirii și termenii pe care prezența acestuia îi exclude de o manieră imediată” (Coseriu, 1968c, p. 170). De exemplu, în *afară este **ger***, prezența lexemului *ger* exclude apariția în același punct a lexemelor *frig, răcoare, căldură, caniculă*[7]. Prin trăsăturile lor distinctive, lexemele se opun în cadrul aceluiași câmp semantic, iar prin valoarea comună, câmpul în întregime se opune altor câmpuri, valoarea comună fiind tocmai «trăsătura distinctivă» care individualizează un câmp în raport cu altul. La rândul lor, câmpurile semantice se opun între ele în cadrul acestei valori comune care constituie valoarea semantică a unui macrocâmp care le include și care poate fi și el inclus într-un câmp de rang superior.

Unitățile funcționale minimale care subîmpart o zonă semantică omogenă sunt numite lexeme, în timp ce unitățile care denumesc valoarea comună a unui câmp sunt arhilexeme (acestea pot avea sau nu expresie proprie, adică pot fi sau nu lexematizate în limba respectivă).

2.2. Pentru identificarea și descrierea câmpurilor, în perspectiva lexematicii funcționale, este necesară înțelegerea principiului de „lucru”, pe care noi l-am numit *principiul constructiv*[8]. Acesta constă în construirea „pas cu pas”, în „trepte”,

---

[7] Cf. și Coseriu, 1967, p. 146.

[8] Și nu unul „analitic”, conform căruia se segmentează o valoare comună de câmp considerată global, anterior demersului investigativ. Pentru deosebirile, la acest nivel, între semantica structurală a școlii de la Tübingen și semantica structurală elaborată de Greimas, Pottier și Lyons, vezi Coseriu, 1968c, p. 171-173 și Coseriu, 1987a, p. 138-143.

a câmpului plecând de la opozițiile imediate între lexeme. Se va obține astfel, în același timp, valoarea semantică comună care individualizează câmpul şi trăsăturile distinctive (= seme) care îl „formează”, i.e. îl structurează.

Schematic, principiul constructiv s-ar putea prezenta astfel:

ETAPA I. Opunem lexemele *vale–pârâu–râu–fluviu* şi obținem valoarea comună «apă curgătoare» şi trăsăturile distinctive ale fiecărui lexem în raport cu mărimea (considerată gradual: «foarte mic» – «mic» – «mare» – «foarte mare»).

ETAPA II. Opunem lexemele *vale–pârâu–râu–fluviu* lui *torent*, în cadrul aceleiaşi valori comune, şi obținem trăsăturile «permanent» / «temporar».

ETAPA III. Opunem lexemele *baltă–lac–mare–ocean* şi obținem «apă stătătoare» şi trăsăturile distinctive în raport cu mărimea (de asemenea considerată gradual).

ETAPA IV. Opunem în baza opoziției «curgător»/«stătător» lexemele *vale–pârâu–râu–fluviu / torent* lexemelor *baltă–lac–mare–ocean* şi obținem valoarea comună a câmpului «apa ca formă de relief».

Grafic, câmpul s-ar putea reprezenta astfel:

«apa ca formă de relief»

«stătător» / «curgător»

	«permanent» / «temporar»	
baltă–lac–mare–ocean	vale–pârâu–râu–fluviu	torent

La fiecare etapă trebuie să ținem seama de faptul că valoarea comună a câmpului (lexematizată sau nu) este structurată opozițional şi face posibilă o opoziție la un nivel ierarhic superior, astfel încât „un câmp se stabileşte prin opoziții simple între cuvinte şi se termină acolo unde o nouă opoziție ar cere ca valoarea unitară a câmpului să devină trăsătură distinctivă” (Coseriu, 1964a, p. 40). În exemplul nostru, «apă curgătoare» este, pe de o parte, valoare a micro-câmpului *vale–...–fluviu/torent*, pe de altă parte, este termen al opoziției «stătător»/«curgător» şi deci trăsătură distinctivă în câmpul «apa ca formă de relief».

Structura semică a fiecărui lexem din cadrul câmpului este constituită din ansamblul trăsăturilor distinctive care îl individualizează, spre exemplu *râu* = /apă ca formă de relief/ + /curgătoare/ + /mare/ + /permanentă/.

Spre deosebire de acest mod de lucru, Angela Bidu-Vrănceanu[9] porneşte, în sens invers, de la valoarea comună a câmpului şi identifică unităţile funcţionale şi trăsăturile distinctive în interiorul acestei valori semantice globale. Riscul unui asemenea demers este acela de a ignora distincţia dintre zona omogenă de semnificaţie şi domeniul designaţional, ceea ce se întâmplă, de fapt, în lucrarea citată, care este, mai degrabă, un tratat de „semantică designaţională" din perspectiva limbii române contemporane (şi nu „***a*** limbii române contemporane"). Astfel, spre exemplu, opoziţia «construcţie medievală»/ «construcţie elegantă» (cf. Bidu-Vrănceanu, 1986, p. 128 şi 130) nu este o opoziţie semantică, ci una „reală", şi deci nu constituie baza unei structurări semantice, ci a unei clasificări designaţionale. În schimb, opoziţia «durată statică»/«durată temporară» este o opoziţie semantică, dată în limbă, şi poate fi considerată ca bază a opoziţiei *casă–hotel* (*ibidem*, p. 130).

Această interpretare a analizei semice apare şi în studiul consacrat tipologiei câmpurilor. Astfel, în paragraful introductiv al acestui studiu se specifică modul de lucru: „vom confrunta datele teoretice stabilite de E. Coşeriu cu rezultatele practice obţinute de noi la nivelul analizei exhaustive a şase câmpuri din limba română contemporană [...]". Mai departe, autoarea consideră că demersul propus este justificat prin faptul că „descrierea câmpurilor s-a făcut după principiile semanticii structurale de tip paradigmatic, care corespund în cea mai mare parte celor stabilite de E. Coşeriu; adică interpretarea câmpului ca o paradigmă lexico-semantică, analiza lui pe baza opoziţiilor semantice relevate de trăsăturile semantice distinctive" (Bidu-Vrănceanu, 1979, p. 143). Evaluarea tipologiei câmpurilor lexicale ca o componentă a teoriei integraliste a câmpurilor, aşa cum apare ea în acest studiu, relevă încă o dată că principiul pozitivist al „faptelor", considerate (obsesiv) identice (ne referim cu toţii, nu-i aşa?, la „aceleaşi fapte", la „acelaşi obiect de studiu"), conduce inevitabil la rezultate (teoretice şi descriptive) cu totul nesatisfăcătoare. Câmpurile lexico-semantice sau (sub)ansamblurile lexicale delimitate şi descrise de autoare nu corespund nici din punct de vedere teoretic şi nici din punct de vedere metodologic (prin urmare, nici „faptic") concepţiei integraliste a câmpurilor[10]. Datorită acestor deosebiri radicale între cele două perspective, tocmai enunţul prin care se încearcă fundamentarea demersului evaluativ este cel care – teoretic – îl compromite definitiv: analiza câmpurilor – în accepţie integralistă – nu se realizează „pe baza opoziţilor semantice relevate de

[9] Cf. Bidu-Vrănceanu, 1985, p. 130-162 şi Bidu-Vrănceanu, 1986, p. 86-172.

[10] Nu dorim să afirmăm prin aceasta că (sub)ansamblurile lexico-semantice avute în vedere trebuie să corespundă neapărat cu conceptul integralist de câmp lexical. Este vorba numai de faptul că discutarea unei teorii prin raportare la anumite „fapte", cu atât mai mult cu cât aceste „fapte" sunt delimitate din perspectiva altei teorii sau chiar în lipsa unei opţiuni teoretice explicite, este „un drum care nu duce nicăieri".

trăsăturile semantice distinctive”, ci, viceversa, analiza câmpurilor se face pe baza trăsăturilor semantice distinctive relevate de opoziţiile semantice[11].

De altfel, această dificultate în înţelegerea conceptului coşerian de câmp lexical apare evidentă în discutarea definiţiei acestui concept din cele două puncte de vedere reţinute de autoare ca relevante: a) câmpul ca structurare a unui *continuum semantic* şi b) câmpul ca *alegere lexicală*. Privitor la primul aspect, autoarei i se pare că identifică o anumită „contradicţie” în faptul că, pe de o parte, „opoziţiile dintr-un câmp corespund opoziţiilor unei categorii gramaticale”, iar, pe de altă parte, referitor la dimensiunea semantică, E. Coşeriu „o compară şi pe aceasta tot cu categorii gramaticale, cum ar fi genul, numărul etc.” Această „contradicţie” coşeriană necesită, desigur, anumite „precizări”: „Dacă ţinem seamă mai ales de faptul că «dimensiunea» poate avea două valori concrete («unidimensional» şi «pluridimensional»), credem că ar trebui precizat raportul dintre definiţia identică a câmpului şi [cea] a dimensiunii” (*ibidem,* p. 143). În legătură cu cele două valori „concrete” (?) ale dimensiunii semantice nu ne putem pronunţa, deoarece nu am reuşit să identificăm „referinţa” în „extralingvistic” a acestei sintagme. Cât priveşte eventuala confuzie între „opoziţiile dintr-un câmp” şi dimensiunea câmpului, „precizările” solicitate se află tocmai în studiul coşerian discutat de autoare: (1) „O dimensiune [...] este suportul implicit al unei distincţii funcţionale” (= opoziţie funcţională) (p. 45); (2) „Desigur, dacă pentru o dimensiune nu există decât o singură opoziţie, de fapt dimensiunea coincide cu opoziţia” (*ibidem,* p. 68); (3) „[...] această coincidenţă a «faptelor» nu implică coincidenţa noţională” (*ibidem,* p. 68).

Referitor la câmpul ca „alegere lexicală” se arată că : „În felul acesta, credem, se introduce un aspect care complică de cele mai multe ori definiţia câmpului, şi anume faptul că, deşi se admite, în general, că un câmp este constituit din relaţii (opoziţii şi identităţi) dintre termenii desemnând o anumită substanţă semantică, aceste relaţii se pot stabili, de fapt, din diferite puncte de vedere”(*ibidem,* p. 144). Mai întâi, la acest palier al teoriei câmpurilor, nu este vorba despre o definiţie, ci despre identificarea câmpurilor, iar în domeniul faptic, prin stabilirea opoziţiilor imediate într-un anumit punct al vorbirii. Aceasta este doar o consecinţă metodologică derivată din reinterpretarea coşeriană a celebrei dihotomii *langue–parole*, care constituie una dintre tezele care formează corpul

[11] În legătură cu „analiza semică”, trebuie să arătăm că semele nu sunt anterioare lexemelor primare corespunzătoare „unor intuiţii unitare”, ci reprezintă doar rezultatul opoziţiilor între lexeme. De aceea, principiul opoziţiei „nu implică faptul că lexemele «se compun» din trăsături distinctive, nici că ele sunt sintetizate plecând de la aceste trăsături în actul de vorbire”. Astfel, lexemele prezintă trăsături distinctive numai pentru că intră în opoziţii cu alte lexeme şi deci „trăsăturile distinctive există în virtutea opoziţiilor şi nu invers” (cf. Coseriu, 1982, p. 144). În sens contrar, Angela Bidu-Vrănceanu susţine că analiza componenţială urmăreşte stabilirea inventarului de termeni „pe baza unor proprietăţi semantice comune, materializate la nivel componenţial [...]” , iar „semele comune sunt alese, cunoscute încă de la începutul analizei (ca principiu de constituire a inventarului lexical de analizat)” (Bidu-Vrănceanu, 1984, p. 22).

central al doctrinei integraliste[12]. Dimensiunea semantică este temeiul în care se stabileşte o anumită opoziţie lexematică, adică „proprietatea semantică vizată de această opoziţie” (Coşeriu, 1976b, p. 217). Pe de altă parte, acest conţinut semantic există ca atare, în limbă, „numai în virtutea faptului că o opoziţie se raportează la el”, altfel spus numai în măsura în care constituie „suport implicit al unei distincţii funcţionale” (*ibidem*)[13]. În acest sens, dimensiunea „temperatură” este baza opoziţiei între lexemele *rece–răcoros–căldură–cald*, dar ea nu există ca atare decât datorită faptului că, în limba română, există aceste opoziţii funcţionale.

Referidu-se la acest mod de înţelegere a „opoziţiilor formale”, Cl. Germain afirmă că „[...] nous n'arrivons pas à comprendre en quoi des oppositions [...] du type *bas–haut, froid–frais, tiède–chaud* et *début–milieu–fin* [...] sont des types *formels* d'oppositions [...]. Selon nous, *bas–haut* est une opposition signficative non formelle, fondée sur une affinité de signifié [...]. Pourtant, *bas–haut, court–long, vide–plein* ne peuvent être, quoi qu'en dise Coseriu, des oppositions formelles linguistiques (privatives antynomiques)” (Germain, 1981, p. 121-122). Trebuie să observăm, în legătură cu această critică, în primul rând, faptul că nu opoziţiile ca atare sunt „semnificative”, ci unităţile limbii sunt semnificative, în timp ce opoziţiile sunt funcţionale şi, în acest sens al funcţionalităţii lor, ele sunt „formale”. Cu alte cuvinte, prin opoziţiile imediate dintre ele unităţile semnificative *formează* (= structurează) o substanţă semantică continuă. În acest sens putem vorbi de cele două componente ale valorii lingvistice în planul conţinutului: componenta pozitivă (dată în unitatea semnificativă) şi cea negativă (dată de „opoziţiile formale”). Unitatea lexicală apare astfel definită prin considerarea ei în această dublă ipostază: (1) ca semnificat unitar dat în intuiţia „faptului de a fi”, în mod necesar identic cu sine însuşi (= componenta pozitivă) şi (2) în opoziţie imediată cu alte unităţi (= componenta negativă sau „diferenţiale”), aceasta manifestând diferenţa dintre unitatea dată şi celelalte unităţi subsumabile unei zone comune de semnificaţie. Pornind de la această a doua accepţiune a conceptului de valoare, E. Coşeriu elaborează conceptul de „opoziţie formală”, adică „structurală „sau „funcţională”.

În al doilea rând, în cadrul tipologiei câmpurilor, termenul „formal” are un cu totul alt conţinut, aparţinând planului cercetării, al lingvisticii, şi nu planului obiectului, al limbajului. El înseamnă aici ceea ce se obţine în urma operaţiei de clasificare a opoziţiilor funcţionale (identificate în planul limbajului), după criterii „arbitrare” sau „convenţionale” stabilite în temeiul unor raţiuni ce decurg din necesitatea sistematizării rezultatelor investigaţiei. Într-adevăr, „privativ” sau

[12] Nu ne putem referi aici la această problemă; pentru o anumită interpretare a gândirii coseriene din acest unghi, cf. Lazăr, 2001, p. 6.

[13] Cf. şi *supra*.

„echipolent”, „unidimensional” sau „pluridimensional”, „ierahizant” sau „selectiv” sunt termeni care denumesc criterii formale în baza cărora obținem clase sau tipuri formale de opoziții, respectiv de câmpuri[14].

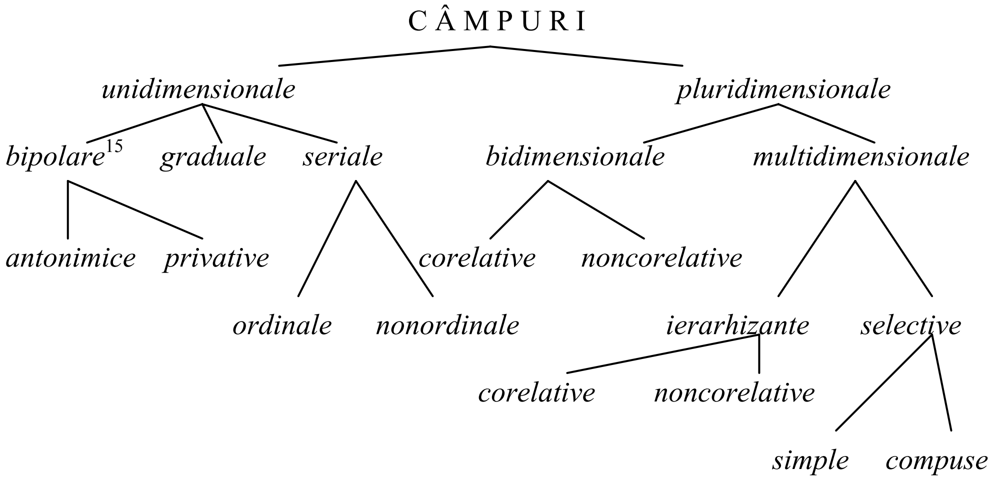
II. Tipologia integralistă a câmpurilor lexicale

1.1. Un prim criteriu formal de tipologizare a câmpurilor are în vedere relațiile interne ale unui câmp lexical, care în funcție de opozițiile semantic-funcționale pot fi: *graduale*, *echipolente* şi *privative*. Opozițiile graduale se stabilesc între lexeme care structurează o anumită zonă semantică în funcție de gradul dimensiunii (intensitate, mărime), semnificată prin valoarea globală a câmpului (arhilexem). Astfel, *rece–răcoros–călduț–cald–fierbinte* este un câmp gradual. Opozițiile echipolente structurează câmpuri în care valoarea fiecărui lexem se defineşte prin opoziție directă cu toate celelalte lexeme ale câmpului. Numele de culori constituie în limba română un astfel de câmp. Opozițiile privative (sau „sinonimice”) se stabilesc între două lexeme, dintre care unul prezintă o trăsătură distinctivă față de care cel de-al doilea este indiferent: spre exemplu, în *a se adapta – a se acomoda*, trăsătura «convenabil» din «a se acomoda» nu este prezentă în *a se adapta*. Acestui criteriu, al tipurilor de opoziție, i se adaugă încă patru criterii, prin combinarea cărora se va putea obține un proiect de tipologie a câmpurilor lexicale:

1) numărul „dimensiunilor” semantice care funcționează într-un câmp;
2) modul de combinare a acestor dimensiuni în interiorul câmpului;
3) tipul „ontic” al opozițiilor lexematice dintr-un câmp;
4) tipul raportului dintre conținutul şi expresia lexemelor.

Prin combinarea dintre criteriul „tipului formal de opoziție lexematică” cu criteriul „numărului de dimensiuni semantice” şi cu criteriul „modului de combinare a dimensiunilor semantice” obținem o primă tipologie a câmpurilor lexicale din punctul de vedere al configurației lor:

[14] Aceste distincții constituie, de altfel, și punctul de plecare al evaluării critice a tipului de analiză semică propus de Lyons: „[Lyons] distingue, on le sait, toute une série de type logico-formels d'oppositions, tels que l'hyponimie (par ex. *chêne* par rapport à *arbre*), l'incompatibilité (par ex. *vert–rouge*) et l'«oppositeness of meaning», distinguée à son tour en complémentarité (par ex. *vivant–mort*), antonymie (*grand–petit, large–étroit*) et „converseness” (*vendre–acheter, husband–wife*). Această tipologie logico-formală „ne concerne que la forme générique des oppositions sémantiques et non pas ces oppositions en tant que telles: dans le cas du lexique, les différences sémantiques entre les paradigmes lexicaux et entre les lexèmes à l'intérieur de chaque paradigme différences qui devraient constituer l'objet par excellence de la sémantique structurale. [...] Certes, il est intéressant de constater que *long–court*, *grand–petit*, *haut–bas, schwer–leicht, âgé–jeune* présentent le même type formel d'opposition („antonymie”), mais par là on ne sait pas quelles sont les différences entre ces couples de lexèmes et à l'intérieur de chacun d'eux”. De aceea, distincțiile stabilite de Lyons „sont des distinctions intéressantes, bienvenues et utiles à plusieurs égards, en particulier pour l'etablissement de la typologie des champs lexicaux et des classes lexicale” (Coseriu, 1982, p. 144-145).

Avem deci următoarele tipuri de câmpuri:

1. unidimensional bipolar antonimic
2. unidimensional bipolar privativ
3. unidimensional gradual
4. unidimensional serial ordinal
5. unidimensional serial nonordinal
6. bidimensional corelativ
7. bidimensional noncorelativ
8. multidimensional ierarhizant corelativ
9. multidimensional ierarhizant noncorelativ
10. multidimensional selectiv simplu
11. multidimensional selectiv compus.

După numărul dimensiunilor semantice câmpurile se împart în unidimensionale (cu o singură dimensiune) şi pluridimensionale (cu mai mult de o dimensiune).

După tipul de opoziţii câmpurile unidimensionale se subîmpart în: bipolare (antonimice şi privative), graduale şi seriale.

1.1.1. *Câmpurile unidimensionale bipolare antonimice* sunt constituite din termeni într-o opoziţie de tipul *x/nonx* în care *nonx* nu este „negativul real" al lui *x*, ci „contrariul" semantic al acestuia. Astfel, în „mic"–„mare", „jos"–„sus", „aproape"–„departe", „scund"–„înalt", „îngust"–„lat", „subţire"–„gros", „a veni"–„a pleca" (care constituie opoziţii antonimice propriu-zise), „mare", „sus", „departe", „înalt", „lat", „gros", „a pleca" nu reprezintă respectiv „nonmare", „nonsus", „nondeparte", „nonînalt", „nonlat", „nongros", „non-a pleca", din

[15] Urmând sugestiile de la Coşeriu, 1976b, p. 223, am subdivizat ramura 'unidimensional antonimic' pentru a pune în evidenţă deosebirea între opoziţiile antonimice propriu-zise şi cele privative, deşi între aceste opoziţii „nu există o diferenţă esenţială".

punctul de vedere „real”, al „substanței” nestructurate lingvistic, ci, dimpotrivă, „mare”, „sus”, „departe”, „înalt” etc. sunt, respectiv, contrariul, din punct de vedere semantic, al structurilor date în limbă ale lexemelor „mic”, „jos”, „înalt”. Cu alte cuvinte, opozițiile antonimice *sus–jos* sau *aproape–departe* nu sunt „reflectări” în limbă ale unei stări reale de lucruri, ci din contră, sunt structuri semantice care impun „realității” o astfel de structurare, un astfel de „mod-de-a-fi”. Prin urmare, aceste opoziții constituie temeiul unor dimensiuni semantice relevante doar din punctul de vedere al subiectului vorbitor, şi nu în realul ca atare. Astfel, dimensiunile semantice mărime („mic”–„mare”), verticalitate („jos”–„sus”), orizontalitate („departe”–„aproape”, dar şi „dreapta”–„stânga”, „înainte”–„înapoi”) au o semnificație în „lumea omului”, în universul său semnificativ, şi nu în „realitatea extralingvistică”. De aceea, câmpurile bidimensionale antonimice nu trebuie interpretate ca structurări ale unor „stări de lucruri”, ci ca structurări lexematice, care „formează” o zonă continuă de semnificație.

1.1.2. *Câmpurile unidimensionale bipolare privative.* Acest tip de câmpuri lexicale este constituit din termeni considerați, de obicei, „sinonimi”, dar care, în realitate, se definesc funcțional tot în baza unei opoziții de tipul *x/nonx*, însă într-un alt sens decât termenii opozițiilor antonimice. În cazul câmpurilor privative, opoziția *x/nonx* nu structurează substanța semantică, i.e. o dimensiune semantică, din punctul de vedere al acesteia, ci dintr-o perspectivă oarecum exterioară valorii semantice respective. Dacă opoziția antonimică „mic”–„mare” „formează” dimensiunea semantică „mărime” tocmai din punctul de vedere al „mărimii”, o opoziție privativă de tipul *a socoti–a calcula, necaz–supărare, părere–opinie, a se adapta–a se acomoda* structurează substanța semantică comună dintr-un punct de vedere exterior acesteia. Astfel, valoarea semantică «a se armoniza cu/într-un anumit context» este structurată de lexemul *a se adapta* şi lexemul *a se acomoda* în opoziție neutralizabilă, în raport cu trăsăturile distinctive «convenabil»–«nonconvenabil». Dacă *a se adapta* este indiferent față de aceste trăsături, în sensul că le conține potențial pe ambele însă fără a fi definit funcțional în raport de acestea, *a se acomoda* presupune trăsătura distinctivă «convenabil» (opus lui «nonconvenabil»). Avem, de asemenea, *a dojeni–a mustra,* unde termenii (care nu sunt, de data aceasta, în opoziție neutralizabilă) structurează substanța semantică «sancțiune verbală», prin trăsăturile «fără intenție moralizatoare» – «cu intenție moralizatoare» (*x/non-x*), deci lexemele *a dojeni*, respectiv *a mustra,* se opun tocmai în relație cu aceste trăsături: *a dojeni* («fără intenții moralizatoare»), *a mustra* («cu intenții moralizatoare»).

Să observăm acum că opoziția *x/non-x*, în cazul opozițiilor antonimice „mic”–„mare”, se raportează la dimensiunea semantică „mărime” într-un mod diferit față de cel în care *x/non-x,* în cazul opoziției *a dojeni–a mustra* (în baza trăsăturilor /+moralizator/), se raportează la valoarea comună de semnificație «sancțiune verbală». Deosebirile între cele două moduri de a structura o zonă de semnificație justifică această dublă interpretare a opoziției *x/non-x* şi, deci, distincția antonimic/privativ.

3.1.3. *Câmpurile unidimensionale graduale* se constituie prin opoziţii care în interiorul unui arhilexem (cu sau fără expresie) ordonează un număr de lexeme în funcţie de gradul semnificat de substanţa semantică respectivă. Astfel, în câmpurile: *ger–frig–răcoare–căldură–caniculă, vale–pârâu–râu–fluviu* sau *drăguţ–frumos–splendid–minunat*, dimensiunile semantice corespunzătoare: «temperatură a aerului», «apă curgătoare», respectiv «frumuseţe» sunt prezentate într-o ordine graduală în interiorul substanţei semantice comune.

Este interesant de observat posibilitatea de a „integra" tipul antonimic cu tipul gradual. Spre exemplu, în câmpurile deja amintite: a) al „mărimii" avem lexemele *minuscul–mic–mare–enorm*; sau b) al «temperaturii aerului» avem *ger–frig–răcoare–caldură–caniculă*. „Antonimiile" *mic/mare* şi *ger/caniculă* (sau *vale/fluviu* în câmpul «apă curgătoare») nu sunt de aceeaşi natură. Evident, o structură graduală implică existenţa unui minim şi a unui maxim în cadrul dimensiunii considerate, însă între „minim" şi „maxim" nu avem o opoziţie de tipul *x/non-x*, deci o opoziţie antonimică, dacă între aceşti doi poli ai dimensiunii se intercalează termenii care semnifică diferite grade intermediare. Pentru a integra o structură antonimică într-o structură graduală, este necesar ca între termenii „contrari" să nu se interpună nici un alt termen. Astfel, în câmpul *minuscul–mic/mare–enorm,* între *mic* şi *mare* nu există „grade" intermediare, în timp ce în secţiunea *minuscul–mic* şi, respectiv, *mare–enorm* putem vorbi despre o gradualitate; aceasta face ca în câmpul „mărimii" format din cele patru lexeme să avem două câmpuri graduale: *minuscul–mic* şi *mare–enorm* şi un câmp antonimic *mic–mare*. Nu în acelaşi fel se prezintă lucrurile în câmpurile „temperatura aerului" şi „apă curgătoare", unde între oricare dintre termenii care pot fi consideraţi în opoziţia *x/non-x* se interpune cel puţin un alt termen (desigur, nu putem „opune" *răcoare* lui *căldură*): între *ger* şi *caniculă* avem trei grade intermediare, între *ger* şi *căldură* două grade intermediare, iar între *ger* şi *răcoare* un grad intermediar; la fel între *frig şi căldură, frig* şi *caniculă* avem unul sau două grade intermediare. De aceea, în acest tip de câmp, nu putem vorbi despre o reală integrare a opoziţiilor antonimice cu cele graduale.

1.1.4. *Câmpurile unidimensionale seriale* se constituie în baza opoziţiilor echipolente multilaterale, în care lexemele unui câmp structurează substanţa semantică globală prin faptul că fiecare lexem se opune, în mod imediat, la acelaşi nivel logico-semantic, tuturor celorlalte lexeme. În funcţie de natura opoziţiilor – „relaţională" sau „substantivală" – câmpurile seriale se subdivid în *ordinale* şi *non-ordinale*.

C â m p u r i l e s e r i a l e o r d i n a l e , structurate prin opoziţii de natură relaţională, sunt compuse din lexeme „aranjate într-o ordine fixă", care defineşte conţinutul fiecărui lexem în raport cu toate celelalte. În afara acestor relaţii ordinale, lexemele unor astfel de structuri „sunt semantic vide" (Coşeriu, 1975b, p. 49). Spre exemplu, câmpul «zilelor săptămânii», al «lunilor anului» sau al «etapelor unei desfăşurări în timp» (*început–mijloc–sfârşit*) constituie astfel de câmpuri seriale ordinale şi sunt, ca atare, „serii închise".

Câmpurile seriale non-ordinale se structurează în baza unor opoziții substantivale, în care lexemele au un conținut de sine stătător şi desemnează „entități” cu individualitate proprie. Este vorba despre o structurare serială nonordonată, care formează serii deschise, cum ar fi: nume de peşti, păsări, arbori, flori etc.

La acest nivel se ridică o întrebare: nu cumva aceste câmpuri seriale (ordinale sau non-ordinale) sunt simple nomenclaturi, adică serii terminologice fără relevanță semantic-funcțională? Atât seriile terminologice închise (*luni–marți–miercuri* etc. sau *ianuarie–februarie–martie* etc.) cât şi terminologiile deschise (*brad, stejar, plop* etc.) pot fi considerate – după părerea noastră – structuri semantice numai în temeiul existenței unui conținut lexical comun ca valoare arhilexematică (în opozițiile *peşte/pasăre/arbore/floare*) sau cu valoare clasematică de tipul «animat»/«non-animat» (*peşte–pasăre/arbore–floare*), valoare definită în planul opozițiilor de limbă. Prin aceasta, seriile terminologice amintite se deosebesc de terminologiile din limbajul ştiințific sau tehnic, unde valoarea comună a seriilor de termeni este definită, de asemenea, în limbajul ştiințific sau tehnic. Prin urmare, termenii din chimie (diferite nume de acizi, baze etc.) au valoarea comună „substanță chimică”, iar această valoare se defineşte tot în domeniul ştiințelor.

1.1.5. *Câmpurile bidimensionale* sunt structurate pe baza a două dimensiuni semantice care funcționează în interiorul aceleiaşi zone continue de semnificație. În funcție de „modul de combinare” al acestor dimensiuni deosebim câmpuri *bidimensionale corelative* şi *câmpuri bidimensionale non-corelative.*

În câmpurile bidimensionale corelative cele două dimensiuni se intersectează „formând fascicule de corelații” (*ibidem*, p. 53) între cele două tipuri de opoziții polare: „antonimice” şi „privative”. Avem, astfel:

uşor	greu
facil	dificil

a se alătura	a se despărți
a adera	a abjura

Analiza dimensiunilor prezente în aceste câmpuri relevă opoziții privative între *uşor–facil*, *greu–dificil* şi *a se alătura–a adera* şi *a se despărți–a abjura* şi opoziții antonimice între *uşor–greu*, *facil–dificil* şi, respectiv, *a se alătura–a se despărți* şi *a adera–a abjura*.

Putem avea, de asemenea, câmpuri cu şase termeni:

		mic	mare
în spațiu		subțire	gros
în plan	plin	îngust	lat
	gol	strâmt	larg

În opoziția „lat”–„larg” ni se pare că nu este vorba despre trăsăturile distinctive «lărgime în plan»/«lărgime în spațiu» (cf. *ibidem*, p. 73, nota 32), cât mai degrabă «lărgime a unui plin (= lat)»/«lărgime a unui gol» (= larg) care sunt raportate în plan, şi nu în spațiu. Opoziția *gros–lat* se face în baza trăsăturilor «mare în spațiu»/«în plan». La fel, pentru opozițiile *îngust–strâmt,* pe de o parte, şi *subțire–îngust,* pe de alta. În structurarea acestui câmp nu este vorba de trei dimensiuni, cum ar putea părea la prima vedere, întrucât pe coloana *gros–lat–larg* este vorba despre o opoziție privativă «în spațiu plin»/«în plan plin»/«în plan gol».

În c â m p u l b i d i m e n s i o n a l n o n c o r e l a t i v cele două dimensiuni nu se mai intersectează, iar în interiorul celor două secțiuni avem doar opoziții graduale sau echipolente. Dacă ținem cont de faptul că între secțiuni putem avea opoziții antonimice sau privative, atunci obținem următoarele şase subtipuri:

I.

antonimic	x	gradual
	nonx	echipolent

II.

antonimic	x	echipolent
	nonx	echipolent

III.

antonimic	x	echipolent
	nonx	echipolent

IV.

privativ	x	gradual
	nonx	echipolent

V.

privativ	x	echipolent
	nonx	gradual

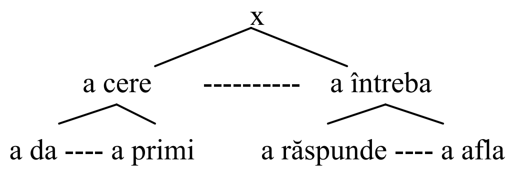
VI.

privativ	x	echipolent
	nonx	echipolent

Cercetările ulterioare vor putea stabili dacă putem vorbi pentru limba română de asemenea tipuri de câmpuri.

1.1.6. *Câmpuri multidimensionale ierarhizante.* În acest tip de câmpuri, dimensiunile semantice se aplică succesiv la diferite niveluri de structurare ale substanței semantice globale. La fiecare nivel vom avea deci un arhilexem (cu sau fără expresie) şi în interiorul acestuia o serie de distincții, din care rezultă

arhilexeme secundare, la rândul lor structurate pe baza *altor* distincții. Astfel, distincțiile funcționale de la un anumit nivel nu se repetă la nivelurile inferioare, care sunt „indiferente” în raport cu dimensiunile semantice superioare. În funcție de modul în care se aplică opozițiile la fiecare nivel, deosebim: *câmpuri ierarhizante corelative* şi *câmpuri ierarhizante noncorelative*. În câmpurile ierarhizante corelative avem acelaşi tip de opoziții distinctive în fiecare dintre „ramurile” opuse la acelaşi nivel. Un astfel de câmp ar fi:

La nivelul ramurii *a da–a primi* funcționează aceeaşi opoziție ca şi în ramura *a răspunde–a afla*: ablativ/adlativ (ablativ = dinspre locutor →; adlativ = înspre locutor ←). Sau câmpul „parte din întreg”:

		„Parte din întreg”		
„considerat compact”			considerat compus din indivizi	
„mic”	„mare”		„mic”	„mare”
„lichid”--------„solid” (-)”casant”-(+)casant				
strop, picătură, aşchie, ciob	*buturugă*		*minoritate*	*majoritate*

În acest câmp opoziția „mic–mare” se aplică atât în ramura „compact”, cât şi în ramura „compus”.

În câmpurile ierarhizante noncorelative distincțiile se întemeiază, chiar la acelaşi nivel, pe opoziții diferite, termenii unei ramuri fiind „indiferenți” față de opozițiile din ramurile paralele ale câmpului. Un astfel de câmp poate fi secțiunea „compact” din câmpul „parte din întreg”, unde opoziția „casant–noncasant” se aplică doar în ramura „mic” din această secțiune, fiind „indiferentă” în ramura „mare”.

1.1.7. *Câmpuri multidimensionale selective.* În acest tip de câmpuri dimensiunile semantice se aplică simultan în structurarea valorii unitare a semnificației, de aceea fiecare dinstincție este, în principiu, funcțională în interiorul câmpului. Aceasta înseamnă că pentru fiecare lexem este necesară prezența tuturor dimensiunilor implicate. În raport cu numărul de arhilexeme avem: câmpuri *selective simple* şi câmpuri *selective compuse*.

Câmpul selectiv simplu are o singură valoare unitară (un singur arhilexem) în interiorul căreia nu există diferențe de nivel ierarhic. Această valoare

semantică comună este subîmpărțită de un anumit număr de lexeme, definite prin concurența tuturor opozițiilor funcționale din cadrul câmpului. Considerăm, spre exemplu, o secțiune a câmpului „rudenie”:

	ascendent		descendent	
	masc.	fem.	masc.	fem.
linie directă	tată	mamă	fiu	fiică
linie colaterală	unchi	mătuşă	nepot	nepoată

În acord cu cele afirmate mai sus, observăm că pentru fiecare lexem toate cele trei dimensiuni 1) linie directă/colaterală, 2) ascendent/descendent, 3) masculin/ feminin sunt simultan funcțional relevante; astfel, pentru lexemul *tată* avem /linie directă/ + /ascendent/ + /masculin/ sau pentru *nepoată* avem /linie colaterală/ + /descendent/ + /feminin/. Astfel, modificarea unei trăsături distinctive, în primul caz /linie directă/ cu /linie colaterală/, în al doilea caz /descendent/ cu /ascendent/ transformă lexemele considerate în *unchi,* respectiv /mătuşă/.

În câmpurile selective compuse avem mai multe arhilexeme care se intersectează pe anumite secțiuni ale unei zone de semnificație. Trăsăturile distinctive care funcționează în astfel de câmpuri sunt relevante în interiorul aceluiaşi arhilexem, în sensul că mai multe dimensiuni semantice raportate la aceeaşi valoare arhilexematică pot constitui baza aceluiaşi tip de opoziție. Un astfel de câmp este secțiunea „nonuman” din câmpul „făptură” (cf. Coseriu, 1968c, p.179). Se observă că, în cadrul aceleiaşi valori arhilexematice, „animal”, mai multe dimensiuni semantice „dobitoace”, „păsări” constituie baza unor opoziții similare «domestic»/«sălbatic» : «vite»/«jivine» şi «orătănii»/«păsări».

1.1.8. Considerând în ansamblu tipologia câmpurilor după criteriul configurației, Angela Bidu-Vrănceanu constată o serie de neajunsuri:

A. „[...] această clasificare nu ține seama de toate tipurile de opoziții posibile”;

B. „[...] diferitele tipuri de opoziții sunt considerate caracteristice numai pentru câmpurile unidimensionale, ceea ce deranjează în interpretarea practică, dat fiind că majoritatea câmpurilor par a fi pluridimensionale”. Pornind de la aceste considerații, se constată o serie de „inadvertențe” în clasificarea diferitelor câmpuri, punându-se, ca o consecință, sub semnul întrebării însăşi „utilitatea” acestei tipologii: „În condițiile în care câmpurile sunt atât de eterogene sub aspectul tipurilor de opoziții care le caracterizează, ne întrebăm dacă această clasificare mai este utilă” (Bidu-Vrănceanu, 1979, p. 146).

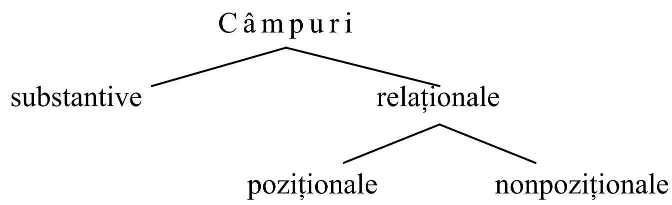
C. ”Confruntarea tipologiei stabilite de E. Coşeriu în ce priveşte caracterizarea câmpurilor sub aspectul tipurilor de opoziții şi a numărului dimensiunilor cu analiza concretă făcută celor şase câmpuri din limba română contemporană demonstrează că unul şi acelaşi câmp poate figura în mai multe puncte ale acestei clasificări. În felul acesta se pune întrebarea dacă se mai obține o tipologie cînd se iau în considerație aceste criterii” (*ibidem*, p. 148).

Referitor la primul aspect, reamintim că încă de la început s-a menționat că demersul se limitează la „o tipologie schematică şi, parțial, stabilită intuitiv"(Coşeriu, 1976b/, p. 41). Cât priveşte aspectele B. şi C. este vorba, desigur, de o neînțelegere: criteriile de tipologizare se aplică succesiv, respectiv criteriul numărului, criteriul tipurilor formale de opoziții, criteriul modului lor de combinare. Astfel, într-un câmp multidimensional ierarhizant selectiv, spre exemplu, putem avea secțiuni (microcâmpuri) graduale, privative sau echipolente.

1.2. C r i t e r i u l o n t i c de tipologizare a câmpurilor lexicale are în vedere natura (substantivală sau relațională a) lexemelor implicate în opoziții. Lexemele de natură substantivală denumesc unități intuite autonom în raport cu alte entități, în timp ce lexemele relaționale desemnează entități care se definesc numai ca termeni ai unor relații. „Om", „animal", „plantă", „casă", „piatră", „mic", „mare", „frumos", „urât", „lat", „larg" etc. sunt lexeme substantivale (şi nu *substantive,* în sensul semnificatului categorial „substantivitate"). Aceste lexeme pot „forma" câmpuri polare sau graduale, fiind astfel definite *relativ la* o dimensiune semantică, însă natura lor nu este prin acest fapt relațională, căci „faptul de a fi mare (sau frumos etc.)" sunt semnificate relative raportate la valoarea semantică comună a microcâmpurilor din care fac parte.

În funcție de modul în care semnificatele relaționale sunt definite semantic vom avea câmpuri relaționale poziționale şi câmpuri relaționale nonpoziționale. Primul subtip este constituit din lexeme care „desemnează tocmai (şi numai) poziția pe care «designatum»-urile o ocupă în raport cu un punct de orientare în timp sau în spațiu, sau într-o serie fixă" (Coşeriu, 1976b, p. 238)[16]. În câmpurile relaționale nonpoziționale, ordinea lexemelor într-o serie nu mai este relevantă, deoarece „relațiile sunt fondate obiectiv", astfel încât 'lucrurile' pot fi desemnate ca termeni ai tuturor relațiilor posibile în câmp. În exemplul discutat al câmpului numelor de rudenie, lexemul „tată" poate fi definit, schimbând perspectiva, ca „bunic", „fin", „unchi", „nepot", „frate".

Tipologia câmpurilor lexicale din punctul de vedere al tipului „ontic" al opoziției se prezintă din punct de vedere grafic astfel:

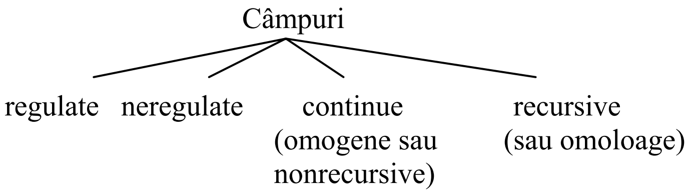

3.3. Raportul conținut – expresie funcționând drept criteriu tipologic vizează, pe de o parte, „«motivarea analogică» a expresiei prin conținut" (regularitate), pe de altă parte, „reluarea expresiei unei anumite zone a unei paradigme într-o altă

[16] Pentru exemple privind aceste tipuri de câmpuri cf. *supra, câmpurile seriale ordinale.*

zonă, cu distincții ulterioare ale aceleiași paradigme" (Coșeriu, 1976b, p. 239) (recursivitate). În funcție de aceste două perspective:

Tipologia câmpurilor lexicale din punctul de vedere al raportului conținut–expresie se prezintă astfel:

În cadrul câmpurilor regulate, avem o *regularitate internă,* definită în interiorul unei paradigme sau al paradigmelor unei categorii gramaticale, și o *regularitate externă,* a unei categorii în raport cu o altă categorie. Spre exemplu, primul subtip are în vedere raportul între lexeme ca *lup–lupoaică*, *urs–ursoaică*, *leu–leoaică*, unde, într-o anumită zonă din secțiunea „animat nonuman" din câmpul „făptură", avem regularitate între corelația de „sex" și exprimarea genului gramatical. Cel de-al doilea subtip este constituit de lexeme rezultate din compoziție (lexematică sau prolexematică). Astfel, avem de la *caisă*, *castană*, *cireașă*, *corcodușă*, *nucă*, *pară*, *prună*, respectiv compozițiile prolexematice *cais*, *castan*, *cireș*, *corcoduș*, *nuc*, *păr*, *prun*.

C â m p u r i l e   o m o g e n e sunt, de fapt, pur și simplu câmpuri non-recursive și aparțin celorlalte modalități de tipologizare. C â m p u r i l e r e c u r s i v e sunt formate dintr-o zonă structurată de lexeme primare și mai multe zone de semnificație formate din aceste lexeme reluate (cu distincțiile proprii) în elemente compuse de tipul *grand-mère*, *grand-père*.

În abordarea de ansamblu a câmpurilor lexicale din punct de vedere tipologic cele trei criterii prezentate pot fi combinate, tocmai în această ordine. Vom obține, astfel, în primul rând o clasificare a câmpurilor din punctul de vedere al configurației. În cadrul acesteia deosebim câmpurile substantive de cele relaționale. În sfârșit, prin considerarea structurilor paradigmatice secundare, vom putea stabili tipurile de regularitate semantică (conținut–expresie) și modurile ei de manifestare.

BIBLIOGRAFIE

Bidu-Vrănceanu, 1979 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Observații privind câmpurile lexicale și tipologia lor*, în SCL, nr. 2, p. 143-149.

Bidu-Vrănceanu, 1981 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Problèmes d'analyse des champs lexicaux*, în *Logos semantikos*, p. 349-361.

Bidu-Vrânceanu, 1984 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Modele de structurare semantică. Cu aplicații la limba română,* Timișoara.

Bidu-Vrănceanu, 1985 = Ion Coteanu, Narcisa Forăscu și Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, București.

Bidu-Vrănceanu, 1986 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Structura vocabularului limbii române contemporane*, Bucureşti.

Coseriu, 1955 = Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno*, în Coseriu,1962, p. 282-325.

Coseriu, 1957 = Eugenio Coseriu, *Logicismo y antilogicismo en la gramática,* în Coseriu, 1962, p. 235-260.

Coseriu, 1962 = Eugenio Coseriu, *Teoria del lenguaje y lingüística general*, Madrid.

Coseriu, 1964a = Eugenio Coseriu, *Para una semántica diacronica estructural*, în Coseriu,1977a, p. 11-86.

Coseriu, 1964b = Eugenio Coseriu, *Introducción al estudio funcional del vocabulario*, în Coseriu,1977a, p. 187-142.

Coseriu, 1966 = Eugenio Coseriu, *El lenguaje y la comprensión de la existencia del hombre actual*, în Coseriu, 1977b, p. 34-65.

Coseriu, 1967 = Eugenio Coseriu, *Las solidaridades lexicales*, în Coseriu, 1977a, p. 143-162.

Coseriu, 1968a = Eugenio Coseriu, *Tesis sobre el tema «lenguaje y poesía»*, în Coseriu 1977b, p. 201-207.

Coseriu, 1968b = Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje*, în Coseriu, 1977b, p. 13-33.

Coseriu, 1968c = Eugenio Coseriu, *Las estructuras lexemáticas*, în Coseriu, 1977, p. 162-183.

Coseriu, 1969 = Eugenio Coseriu, *Semántica, forma interior y estructura interna*, în Coseriu, 1987a, p. 112-127.

Coseriu, 1970 = Eugenio Coseriu, *Significado y designación a la luz de la semántica estructural*, în Coseriu, 1977a, p. 185-209.

Coseriu, 1971 = Eugenio Coseriu, *Semantica y gramatica*, în Coseriu, 1987a, p. 128-147.

Coseriu 1972 = Eugenio Coseriu, *Sobre las categorías verbales («partes de la oración)»*, în Coseriu, 1987a, p. 50-79.

Coseriu, 1975 = Eugenio Coseriu, *El estudio funcional del vocabulario.* (*Compendio de lexemática*), în Coseriu, 1987a, p. 206-239.

Coseriu, 1976a = Eugenio Coseriu, *Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción*, în Coseriu, 1977b, p. 214-239.

Coseriu, 1976b = Eugeniu Coseriu, *Vers une typologie des champs lexicaux*, în „Cahiers de lexicologie”, 27, 1976, p. 30-51.

Coseriu, 1977a = Eugenio Coseriu, *Principios de semantica estructural*, Madrid.

Coseriu, 1977b = Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje*, Madrid.

Coseriu, 1982 = Eugenio Coseriu, *Pour et contre l'analyse sémique*, Tokio.

Coseriu, 1987a = Eugenio Coseriu, *Gramática, semántica, universales*, Madrid.

Coseriu, 1987b = Eugenio Coseriu, *Palabras, cosas y terminos*, Universidad de la Laguna.

Coseriu, 1992a = Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística*, Madrid.

Coşeriu, 1992b = Eugeniu Coşeriu, *Prelegeri şi conferinţe*, Iaşi.

Geckeler, 1981 = Horst Geckeler, *Progrès et stagnation en sémantique structurale*, în *Logos semantikos*..., p. 53-71.

Germain, 1981 = Cl. Germain, *Le sémantique fonctionnelle,* PUF, Paris, p. 121-122.

Logos semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu, vol. III, *Sémantica,* Madrid, 1981.

Lazăr, 2001 = Lucian Lazăr, *Dimensiunea istorică a limbajului în lingvistica integrală*, în StUBB, Philologia.

Rector, 1981 = Monica Rector, *La semántica estructural de E. Coseriu*, în *Logos semantikos*, p. 131-137.

Tămâianu, 2001 = Emma Tămâianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca.

Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31